

ВІДГУК

офіційного опонента, кандидата філософських наук, доцента
Ханас Уляни Ярославівни, на дисертаційну роботу
Лисака Ігоря Станіславовича на тему: «Проблема ненасилля у контексті
модернізації сучасного українського суспільства», подану на здобуття
наукового ступеня кандидата філософських наук за спеціальністю 09.00.03 –
соціальна філософія та філософія історії

Дисертаційне дослідження Лисака Ігоря Станіславовича на тему: «Проблема ненасилля у контексті модернізації сучасного українського суспільства» є актуальним в умовах сучасної України, як у науково-теоретичному, так і у практичному значенні, але водночас залишається й дискусійним. Події останніх років у країні актуалізували проблему ненасилля на фоні всеохоплюючого зростання ролі насилия у різних сферах життєдіяльності модерного українця.

Українське суспільство за останнє сторіччя піддавалося модернізації, яка базувалась на принципі насилиства (дві світові війни, революції, тричі - голод, сталінська індустріалізація та колективізація тощо). Україна — «кривава земля», за визначенням сучасного американського історика Т. Снайдера, «постгеноцидне суспільство» (Д. Мейс, А. Граціані), «посттоталітарне суспільство».

В умовах євроінтеграційного курсу України, проблема ненасилля є однією з ключових у гуманітарній сфері, оскільки ненасилля є одним із основоположних принципів функціонування ЄС, зокрема, його права, освіти. В Україні, повільно, але впевнено упроваджується принцип ненасилля у суспільні відносини завдяки гармонізації з європейським законодавством. Так, нещодавно, у грудні 2017 р. Верховна Рада України ухвалила Закон України «Про запобігання та протидію домашньому насильству». Того ж року було внесено зміни до законодавства щодо захисту тварин. 2018 р.

посилено захист дітей від сексуальних зловживань та сексуальної експлуатації.

Реалії сьогоднішньої України: військовий конфлікт на Сході, анексія Криму, протистояння у політичній, економічній, соціальній сферах тощо, загострили проблему ненасилля. Теоретичне обґрунтування вказаної проблеми, на нашу думку, сприятиме, як зміні цінностей та моделі поведінки людини, так і формуванню на їх основі стратегії модернізації суспільства.

Вагомість дисертаційної роботи полягає в тому, що попри значну кількість ґрунтовних світових і вітчизняних наукових праць, які розкривають ненасилля в різних аспектах, проблема ненасилля в контексті модернізації сучасного українського суспільства залишається недостатньо дослідженою.

Проблема ненасилля – складана і багатогранна, оскільки охоплює різнопланові аспекти суспільних відносин. Сучасні цивілізаційні трансформації будується на етичних принципах, які заперечують існування насилля. Проте, важливими концептами на яких ґрунтуються взаємовідносини у суспільстві є добро і зло, ненасилля і насилля. При цьому більшість філософських підходів трактують насилля як зло. Різні тлумачення поняття ненасилля дають підстави для певних маніпуляцій і використання, аж до протилежних смислових категорій, таким чином виправдовуючи насилля. З огляду на вищенаведене, тема дисертаційної роботи є актуальною і своєчасною, особливо, зважаючи на реалізацію принципу ненасилля у контексті модернізації сучасного українського суспільства.

Структура дисертації складається з вступу, трьох розділів, висновків до кожного розділу та загальних висновків, списку використаних джерел, який налічує 291 найменування, з яких 11 іноземними мовами.

Сформульовану у вступі мету, дисертант намагався досягти завдяки логічно побудованому дослідженню. Предмет і об'єкт дисертаційної роботи сформульовані чітко, лаконічно. Завдання, визначені автором, окреслюють предмет дослідження і формують сферу наукової праці — роль ненасилля в контексті модернізації сучасного українського суспільства, які корелюють з

елементами наукової новизни та висновкам. Визначена у дисертації новизна послідовно розкрита у змісті роботи та обґрунтована у висновках.

У першому розділі «Теоретико-методологічні основи дослідження проблеми ненасилля» досліджено поняття ненасилля у системі категорій соціальної філософії, здійснено аналіз генези концепцій ненасилля в історичній ретроспективі та сучасному соціально-філософському дискурсі. Дисертант закцентував увагу на різноманітних дослідницьких підходах у тлумаченні центрального поняття дослідження та уточнив зміст ненасилля в системі категорій соціальної філософії.

Автор з'ясував, що зміст ненасилля полягає у відмові від насилля, яке, з одного боку, може стримувати дії людини, а з іншого – спонукати до дії в оточуючому світі (с. 36). При співставленні поняття «насилля» і «ненасилля», дисертант стверджує, що вони існують не відокремлено, а перебувають у постійній взаємодії, взаємозалежності. Також дослідник вказує на незаперечність факту ефективного застосування методів ненасилля у політиці. Застосування ненасильницьких методів у політичній діяльності приводить до мирного діалогу, до співпраці між людьми та державами, що, в свою чергу, сприяє їх об'єднанню.

I. С. Лисак проаналізував значний масив наукових праць, котрі присвячені досліджуваній проблемі, а відтак уважаємо методологічну базу для осмислення проблеми ненасилля релевантною. У висновках до першого розділу автор розвинув тезу, що містить елементи наукової новизни. Зокрема, «під ненасиллям можна розуміти безпосередню фізичну і моральну силу, яка унеможливлє руйнацію. Мета і завдання ненасилля визначають його як принципове і прагматичне» (с. 69).

Другий розділ – «Цінності ненасилля в сучасному світі», присвячений характеристиці діяльнісної природи досліджуваного концепту у сучасній науці та філософії, висвітленню змісту цінностей ненасилля. Виокремлено онтологічні, соціально-ціннісні, гносеологічні фактори, що спричиняють виникнення ненасилля.

Дисертант стверджує, що поширення насилля спонукає до формування нових теорій і поглядів на ненасилля адаптованих до сучасних викликів. Вони мають практичне застосування і використовуються, як у міжособистісних взаємостосунках, так і соціально-політичних конфліктних ситуаціях. Серед положень другого розділу привертає увагу глибокий аналіз класичних, як їх позначено у дисертації та інших сучасних теорій, в яких основними категоріями є насилля-ненасилля. Для чіткого визначення взаємовпливів зазначених категорій використано уявну шкалу, аналогічній шкалі Д. Кеді (с. 95). У результаті аналізу автор дослідження прийшов до висновку «про діалектичний взаємозв'язок насилля і ненасилля, які постійно розвиваються та є вихідними принципами життя людини і розглядаються як єдине ціле. За своєю суттю ненасилля не є простим запереченням насилля, а визначенням позитивного змісту цінностей ненасилля» (с. 98).

Особлива філософська рефлексія приділена ненасиллю, як джерелу ціннісно-оціночної діяльності людини. Діяльність людини і культурний діалог розглянено, як первинне поле міжособистісного взаємозв'язку, де формуються цінності ненасилля. Дисертант правильно стверджує, що у «нинішній ситуації ненасильницький діалог розвиває гуманістичну толерантність, яка не тільки вказує на культурні традиції і систему цінностей національних культур, а й забезпечує умови для розвитку особистості» (с. 120).

Аналізу особливостей модернізації українського суспільства присвячений третій розділ — «Специфіка ненасилля у контексті модернізації сучасного українського суспільства». У цьому розділі І. С. Лисак розв'язав наступне дослідницьке завдання, яке полягало в розкритті специфіки ненасилля в контексті модернізації сучасного українського суспільства.

Дисертант вказав найхарактерніші для модернізації особливості, зокрема: модернізація веде до докорінних перетворень і абсолютної зміни всіх суспільних інститутів, систем, соціальних утворень і способів існування людини; модернізація проходить комплексно; стосується всього суспільства

загалом, а не окремих його сфер; модернізація є системною, оскільки зміна окремого елемента, чинника зумовлює зміну всіх інших, що приводить до зміни стану цілої системи; модернізація є процесом глобальним.

Автор слушно зауважив, що сучасне суспільство потребує невідкладного вирішення міграційної проблеми і ненасилля є одним із методів її розв'язання. Важливим для дисертанта є те, що концепт ненасилля можна використати як спосіб мирно вирішити релігійні, етнічні, культурні та інші суперечності й конфлікти. А також, впровадження в суспільстві ідеалів ненасилля фактично є однією з важливих умов подальшого існування людства в умовах глобалізації .

Зауважимо, що в процесі реалізації поставлених наукових завдань, Лисак Ігор Станіславович продемонстрував фаховий рівень наукової культури та обізнаності у достатньо складних питаннях ненасилля, що дозволило йому, в основному, вирішити поставлені наукові завдання. Разом із тим, висловимо деякі **зауваження**.

1. Принцип ненасильства займає важливе місце в Старому і Новому Завіті. Давньоєврейський пророк Мойсей передає одну з десяти заповідей Бога: «Не убий». До Христа вчили ненавидіти ворогів, він же запропонував їх полюбити так само, як своїх близніх. У тексті вступу дисертації с. 11 «Етичні ідеї існування суспільства на основі любові й гармонії та відмови від застосування сили є в багатьох давніх релігійних ученнях (джайнізм, індуїзм, буддизм) та осмислювалися філософами Стародавнього Світу (Сократ, Платон, Аристотель), Середньовіччя (Августин Блаженний, Василій Великий, Григорій Богослов)» не зазначено християнство, вчення якого ґрунтуються на ненасиллі.
2. Дисерант цілком правильно сформулював назву підрозділу 1.1 «Ненасилля в системі категорій соціальної філософії». Проте аналіз сутнісних ознак категорії насилля присвячено більше уваги, аніж основній досліджуваній категорії — ненасиллю, яка, в основному, розглянена через призму

- співставлення з іншими категоріями або через тлумачення її різновидів, форм тощо. У цьому аспекті положення дисертації варто було б розкрити глибше.
3. Варто зауважити, що є певні розбіжності між завданнями, поставленими у дисертації та висновками, яких дійшов автор в процесі роботи. Авторові слід було провести більш чітку відповідність між ними.
  4. На нашу думку, у дисертаційній роботі доречно було проаналізувати ідеї та досвід ненасильницької боротьби українських дисидентів із радянською тоталітарною системою у 1950-1980-их рр. Дослідити світогляд дисидентів та їх методи діяльності, що базувалися на принципі ненасилля.

Однак, наведені рекомендації не заперечують наукову значущість дисертаційної роботи Лисака Ігоря Станіславовича, оскільки їх доцільно розглядати як побажання в подальшій науковій роботі та не впливають на загальну позитивну оцінку.

Дисертаційна робота є самостійним, структурно завершеним дослідженням. Основні ідеї пройшли апробацію, що відбито у 9 публікаціях автора, а також у виступах на конференціях. Автореферат відповідає основним положенням дисертації.

З урахуванням теоретичної і практичної значущості запропонованого дослідження, філософської і загальнокультурної важливості порушених в ньому питань, особистого внеску автора, а також узгодженості дослідження з вимогами «Порядку присудження наукових ступенів і присвоєння вченого звання старшого наукового співробітника, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України» від 24.07.2013 № 567, вважаю, що Лисак Ігор Станіславович заслуговує на присудження наукового ступеня кандидат філософських наук за спеціальністю 09.00.03 – соціальна філософія та філософія історії.

Офіційний опонент

кандидат філософських наук,

доцент кафедри філософії ДВНЗ

«Ужгородський національний університет»

У.Я.Ханас

ЗАСВІДЧУЮ

Вчений секретар ДВНЗ «УжНУ»

О.О.Мельник
2018 р.